

När fältbegreppet inte räcker till. Svårigheter i studiet av kvinnors nätverk¹

Donald Broady

Hösten 1992 och våren 1993 stötte jag på ett problem som jag fortfarande inte knäckt. Jag skall i ganska personliga ordalag berätta om hur problemet dök upp och antyda några tänkbara sätt att hantera det.

Hösten 1992 publicerade Pierre Bourdieu boken *Les règles de l'art* som än i dag är den mest genomförda demonstrationen av hur studier av kulturella fält kan gå till.² Den hade förberetts under trettio års tid. Under sextio- och sjuttioalet ledde Bourdieu ett seminarium vid École normale supérieure om 1800-talets konst och litteratur. Under sina första år vid Collège de France på åttiotalet ägnade han åtskilliga av sina föreläsningar åt konstens och litteraturens fält. Många medarbetare och studenter har bidragit till det stora arbete varav brottsycken publicerats i talrika artiklar³. Långt innan den samlande framställningen i *Les Règles de l'art* blev tillgänglig var således fältbegreppet bekant, men främst som teoretiskt begrepp. Först under nittioalet har det i större skala prövats som verktyg i empiriska och historiska studier världen över⁴.

Bourdieu bok stärkte min övertygelse att fältbegreppet är väl värt att prövas i studier av bl.a litteraturens, konstens, vetenskapens och religionens värld — vilket är vad Bourdieu avser med "kulturella fält". Samtidigt slog det mig att det finns områden som på intressant sätt bjuder motstånd mot fältbegreppet. Det tydligaste exemplet på sådana områden var kvinnors nätverk och kottier.⁵ För mig var det två erfarenheter som ledde fram till den insikten.

¹ Denna uppsats var ett bidrag till konferensen "Det vidgade rummet: kvinnors idéer, strategier, nätverk och nischer på väg ut i offentligheten ca 1880-1940", Bjärsjölagårds slott, 10-12 maj 1999. Här återgivet utan förändringar.

² Pierre Bourdieu, *Les règles de l'art. Genèse et structure du champ littéraire*, Seuil, Paris 1992.

³ Ett antal av Bourdieus egna uppsatser — publicerade under perioden från slutet av sextioalet till 1987, således förarbeten till *Les Règles de l'art* — samlades i engelsk översättning i *The Field of Cultural Production. Essays on Art and Literature*, Polity Press, Cambridge 1993.

⁴ Donald Broady (red.), *Kulturens fält*, Daidalos, Göteborg 1998, är en antologi med bidrag av nordiska humanister och samhällsvetare som gör bruk av Bourdieus fältbegrepp.

⁵ Så här formulerade jag det dilemman: "kvinnoforskningen [har], åtminstone för mig, tydliggjort ett problem med Bourdieus antropologi. Jag tänker särskilt på de historiska studierna av intellektuella kvinnors nätverk och kottier. I beskrivningen av sådana miljöer tar det ibland emot att använda den krigiska metaforik — vapenskramlet, de fientliga härarna som står mot varandra, bastionerna som belägras och erövrar, och i stridens mitt ständigt dessa pretendenter vilkas enda trängtan är att besegra fursten och ta hans plats — som faller sig så naturlig i Bourdieus analyser av de kulturella fälten. Studierna av kvinnors nätverk pekar på andra sätt att leva som intellektuell, där inte "fälteffekterna" slår lika hårt, där det kan vara mer angeläget att vinna väninnornas sympati än att hemföra segrar i bataljerna om erkännande och auktoritet. Samma fenomen kan utan tvivel observeras i andra sammanhang, men för ögonblicket tycks forskningen om enkönade kvinnliga intellektuella miljöer ha goda utsikter att bidra med ett slags korrektiv till Bourdieus kultursociologi. Här finns två hypoteser att välja mellan: antingen har vi nått en gräns där fältbegreppet inte längre duger och måste ersättas med andra verktyg, eller också präglas även dessa kvinnliga intellektuella nätverk av fälteffekter, dock inte med ursprung i det litterära, konstnärliga eller vetenskapliga fältet, utan i andra och mindre utforskade fält (som har att göra med med, låt säga, rösträttskampen eller kvinnosaken). Båda hypoteserna är värda att prövas." (S. 36 i Donald Broady; "Enligt konstens alla regler", *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 1 1994, s. 27-39.

För det första pågick inom vår forskningsgrupp ett antal projekt och avhandlingsarbeten som, trots att de främst berörde senare tidsperioder och i de flesta fall inledningsvis inte fäste särskild vikt vid de kvinnliga aktörerna, efter hand kom att uppmärksamma somliga kretsar av kvinnor kring sekelskiftet som haft en enastående betydelse för den utveckling som skulle följa. Anmärkningsvärt är att åtskilliga bland dessa kvinnor var verksamma på så många skilda fronter samtidigt. Vare sig vi studerade flickskolor, folkskoleseminarier, sjuksköterskornas organisering, hälsovård och hygienpolitik, textilslöjd, litterära salonger, musikunderundervisning eller kvinnorrättskamp, påträffades ständigt samma kvinnor i arkivmaterialet. För att förstå betingelserna för deras insatser och strategier räckte det inte med att kartlägga de olika fält i Bourdieus mening som för hundra år sedan var på väg att växa fram i Sverige (litteraturen, vården, politiken, filantropin, etc.). Fälten i Bourdieus mening är avskilda hierarkiserade världar, där varje fält definieras av sin egen art av "fältspecifikt kapital", och undersökningar av sådana fält brukar ta fasta på hur grupper och individer samlar på sig tillgångar som ger dem tillträde till olika slags positioner inom fälten och hur de fördelar sig på olika läger som bekämpar varandra. Pionjärvinnorna var verksamma inom flera fält samtidig, eller i sammanhang som inte alls liknade fält, och deras strategier föreföll sällan följa något slags kapitalmaximeringsmodell. Deras insatser skedde i hög grad inom ramen för ett kollektivt företag, begripligt endast om man tar hänsyn till de nätverk och vänskapsband som förenade dem. Denna insikt blev utgångspunkt för ett pågående projekt⁶ där vi, med en avgränsning till Stockholm, fortsatt samla material om dessa kvinnor som tillhörde samma kulturellt och intellektuellt livaktiga borgerlighet. De var väninnor eller konkurrenter och deras vägar korsades oupphörligen i sällskapslivet och vid kulturella evenemang, i politiska eller filantropiska sammanslutningar och i yrkeslivet. När vi ritade kartor över var de bodde insåg vi att de ofta passerade varandras portar i kvarteren kring Humlegården och träffades i mjölkbutiken.

För det andra upptäckte jag att det redan fanns en mängd forskning baserad på olika slags köns- eller genusperspektiv — sådana perspektiv hade varit ganska frånvarande i våra egna undersökningar — som tycktes bekräfta att fältbegreppet inte räcker till i studier av kvinnors kottier och nätverk. Lärorikt var när jag i april 1993 av Birgitta Holm inbjöds av kommentera en rad uppsatser tillkomna inom ramen för projektet "Kottier och kön. Kulturella nätverk och den skapande processen" vid Centrum för kvinnoforskning i Uppsala. Här fick jag inblick i pågående forskning som lyfte fram kvinnor som visserligen varit verksamma inom litteraturens eller universitetsvärldens fält, men vilkas insatser verkade svåra att förstå med hjälp av fältteorins redskap. Tag som exempel föremålet för Anna Nordenstams avhandlingsarbete: Hilma Borelius, den första kvinna i Sverige som erövrade docentkompetens i estetik. Det skedde 1910 och Hilma Borelius föreföll med många mått mätt lämpad att ingå i den krets som skulle sätta sin prägel på universitetsämnena litteraturhistoria och konsthistoria. Så blev det inte. Som student och senare som forskare och akademisk lärare hamnade hon snett i förhållande till sina studiekamrater, kolleger och överordnade. Hon blev förbisprungen av yngre män och togs inte alltid på allvar.⁷ Det låter sig sägas att det berodde på att hon var kvinna, men då konstaterar man egentligen bara att hon saknade vissa egenskaper

⁶ Donald Broady, Boel Englund, Ingrid Heyman, Agneta Linné, Kerstin Skog-Östlin, Eva Trotzig, Annika Ullman: *Formering för offentlighet. En kollektivbiografi över Stockholmskvinnor 1880—1920. Forskningsplan, 6 juni 1998.* Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, nr 22, SEC/ILU, Uppsala 1998.

⁷ En version av Anna Nordenstams uppsats till seminariet vid Centrum för kvinnoforskning den 28 april 1993 publicerades som "Hilma Borelius — först på fältet", *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 1 1994, s. 49-55; omarbetad version tryckt som "Hilma Borelius — pionjär på fältet", s. 255-271 i D. Broady (red.), a.a. 1998.

som fungerade som konkurrensmedel. Man säger enbart något om vad som felades henne, inget om vad hon själv hade eller gjorde. Att hon avvisade sin professors förslag till avhandlingsämne och i stället försökte följa en jämnårig väninnas råd⁸ kan tolkas som att hon var oförmögen att följa eller vägrade respektera det akademiska spelets regler, men vittnar också om betydelsen av andra nätverk än de ordinära akademiska. Väninnan var inte heller vem som helst utan Lydia Wahlström, ledargestalt, mentor och biktmor för många inom den första generationen universitetsutbildade svenska kvinnor⁹.

Att fältbegreppet duger *något* till även i dylika fall är uppenbart. Hilma Borelius belägenhet låter sig delvis förklaras med hänvisning till de lagar som rådde inom svenska akademiska fältet och det lundensiska subfältet. Kvinnliga författare eller konstnärer har varit tvungna att förhålla sig till existerande litterära och konstnärliga fält. "Ortodoxa" Bourdieu-inspirerade studier av de kulturella fältens mekanismer säger något om de världar i vilka alla akademiker eller konstnärliga utövare inträder. Bland annat får vi veta väsentligheter om den dominans som underordnade — i utbildningens, litteraturens och konstens historia inte sällan kvinnliga — författare och konstnärer, verk och genrer utsätts för. Men fältbegreppet verkade duga dåligt för att förklara inte bara hur verken mottagits och bedömts utan även tillkomsten, och för att förstå upphovskvinnornas relationer till varandra och deras sätt att förhålla sig omvärlden. Vad göra?

Ett tänkbart angreppssätt är att tänja ut fältbegreppet. Kanske finns, vid sidan av eller överlappande de fält som Bourdieu och hans medarbetare hittills uppmärksammat, andra slag av fält, där striderna gällde sådant som kvinnosaken eller rösträttsfrågan och där fältteorins redskap kan utnyttjas fullt ut. Man kan också försöka identifiera "skuggfält", dvs. områden som inte tillhör etablerade fält men som står i förbindelse med dessa.¹⁰ Somliga värden som är lågt rankade inom ett etablerat fält kan hyllas inom ett skuggfält och kanske så småningom importerats till det etablerade fältet — ett exempel på ett skuggfält skulle kunna vara flickskolornas värld¹¹ där moderliga eller hemliga värden odlades vilka senare skulle komma att flyta in den pedagogiska progressivism som skulle komma att prägla stora delar av utbildningsfältet. Samma slag av analys skulle kunna prövas på kvinnodominerade vårdområden¹² (sjuksköterskeskolor, diakonin, delar av skolhälsovården etc) som möjligen fungerade som skuggfält i relation till det medicinska fältet.

En annan väg är att tills vidare lämna frågan om fältens relationer till varandra därhän men ändå, för att ur fågelperspektiv skapa en överblick över ett område, utnyttja de verktyg som brukas i traditionella fältanalyser. Så går vi tillväga inom det pågående projektet om stockholmskvinnor vid sekelskiftet. Vi prövar en s.k. prosopografisk metod i den mening som utvecklats av Bourdieu och hans medarbetare. En

⁸ Erik Wrangel föreslog att Hilma Borelius skulle behandla Schillers inflytande på den svenska litteraturen. Lydia Wahlström föreslog en avhandling om Geijers ungdomsår. Se Anna Nordenstam, a.a. 1994, s. 49f; a.a. 1998, s. 258f.

⁹ Birgitta Holm, "Kvinnliga kontaktnät och kommunikationsformer 1890—1910", *Kotterier och kön, Rapport 3*, Uppsala 1996; Birgitta Holm, "Två generationer kring förra sekelskiftet", s. 27-34 i *Kotterier och kön, Rapport 4*, Uppsala 1996.

¹⁰ Begreppet skuggfält är en innovation som J.P Roos och Anna Rotkirch presenterar i uppsatsen "Fält i skuggan av fält: sensocialismens dubbelliv", s. 453-466 i D. Broady (red.), a.a. 1998. Deras exempel är Sovjettidens icke auktoriserade filosofi och psykoanalys som levde i skuggan av men inte utan förbindelser med de officiellt sanktionerade läroarna.

¹¹ Se Annika Ullmans pågående studie av Sofie Almqvist, Anna Sandström och Anna Ahlström och de skolor de skapade. Brottstycken presenteras bl.a. i "Att bygga med symboliskt kapital. Tre skolgrundare", konferensen Det vidgade rummet: kvinnors idéer, strategier, nätverk och nischer på väg ut i offentligheten ca 1880-1940, Bjärsjölagårds slott, 10-12 maj 1999.

¹² Sådana områden studeras inom projektet Formering för offentlighet av Ingrid Heyman, Jan-Ulf Andersson och Lena Hammarberg.

prosopografisk undersökning är ett studium av människor som tillhör samma fält eller på annat sätt har mycket gemensamt, och för vilka så långt som möjligt samma uppgifter samlas in (om socialt ursprung, utbildningsbana, symboliskt, ekonomiskt och socialt kapital, sociala och kulturella praktiker etc). Därmed skapas möjlighet att teckna "kartor" över fördelningen av egenskaper (t.ex. individernas innehav av symboliskt och socialt kapital och andra tillgångar) och att analysera individers och grupper positioner och strategier. Resultatet blir ett slags kollektivbiografi, men inte med individernas levnadslapp i fokus. I stället riktas uppmärksamheten mot fördelningen av de egenskaper de besitter. Om området utgör ett socialt fält, kan prosopografien ge besked om fältets struktur. Om det, som i vårt fall, knappast är fråga om ett fält i Bourdieus mening, kan tillvägagångssättet i bästa fall ändå ge en uppfattning om väsentliga relationer, polariteter och hierarkier. Avgörande är förstås vilket slag av information som samlas in. Vi arbetar f.n. med följande lista över egenskaper. Ambitionen är att information skall bli så komplett som möjlig för var och en av de kvinnor som ingår i undersökningen.

Projektet Formering för offentlighet. Variabler i den personhistoriska databasen

Socialt ursprung

Mors yrke, utbildning, positioner
 Fars yrke, utbildning, positioner
 Antal syskon, deras kön, plats i syskonskaran¹³
 Far och morföräldrar, yrke, utbildning, positioner
 Födelseplats

Utbildningskapital

Utbildning, privat, offentlig, etc
 Yrkesutbildning
 Utlandsvistelser, studieresor?

Socialt kapital

Umgänge under uppväxt
 Vistelse i andra familjer — varför? (ex styvbarn, guvernant)
 Inflytelserika släktingar
 Gift eller ej
 Barn eller ej
 Umgänge som vuxen
 Deltagande i informella kvinnliga nätverk
 Deltagande i föreningar, sammanslutningar
 Medverkan i statliga kommittéer och stiftelser
 Relationer till beslutsfattare, politiker, hovet

Ekonomiskt kapital

Förmögenhet, fast egendom
 Relationer till ekonomiska gynnare¹⁴

Intellektuellt, akademiskt och vetenskapligt kapital

Publicistisk verksamhet, föreläsningsverksamhet
 Omnämmanden i andras debattinlägg o. likn.
 Akademisk ställning
 Säte i beslutsorgan

¹³ Plats i syskonskaran och syskonens kön hade betydelse. Anna Retzius hade sannolikt aldrig blivit den hon blev om hon haft en bror som familjen i stället kunnat satsa på.

¹⁴ Vi har funnit att en viktig bidragande orsak till att somliga bland våra kvinnor förmådde realisera sina projekt var att de mottog ekonomiskt understöd från någon far, bror eller äkta man.

Politiskt och religiöst kapital

Position i politiska organisationer

Politiska ställningstaganden (rösträtten, kvinnofrågan, arbetarfrågan, uppfostringsfrågor)

Religiösa ställningstaganden

Specifikt symboliskt kapital

Information om tillgångar (erkännande, anseende, professionell kompetens) som värderas högt antingen inom bestämda verksamhetsområden och fält (kultur, utbildning, hälsovård etc) eller inom kvinnliga nätverk.

Som framgår av listan, är vi inspirerade av Bourdieus kapitalteori sådan den sedan mitten av sjuttioalet tillämpats i hans och hans medarbetares många studier av sociala fält i Frankrike. Några av de tidigast publicerade undersökningarna behandlade det ekonomiska maktfältet¹⁵ (en studie av drygt tvåhundra ledare för de största franska företagen och bankerna), det religiösa maktfältet¹⁶ (en totalundersökning av samtliga franska biskopar), de parisiska universitetsprofessorernas konkurrensfält¹⁷ (dvs. Bourdieus eget fält), politikens fält¹⁸, juridikens¹⁹, idrottens²⁰, filosofernas²¹, författarnas²², kulturtidskrifternas²³, modeskaparnas²⁴ och så vidare. En fråga vi bör ställa oss, är om vi förbisett ytterligare tillgångar som kan vara av betydelse i kvinnliga nätverk.

En tredje väg att gå är att så att säga starta "underifrån", i studiet av personliga relationer, kottier och nätverk²⁵, för att sedan söka eventuella kopplingar till fält eller till fält i vardande. Självfallet behövs studier av detta slag. Om vi skulle nöja oss med prosopografiska data och korrespondensanalyser à la Bourdieu, skulle vi bara erhålla ett slags översiktsskarta över fördelningen av tillgångar och positioner. Inte ens ett enkelt sakförhållande som att Hilma Borelius var kusinkusin till Lydia Wahlström skulle fångas upp av analysen, än mindre sådant som har med vänskaps- och kärleksförhållanden eller andra uppenbart relevanta ting att göra.

¹⁵ Pierre Bourdieu & Monique de Saint Martin, "Le patronat", *Actes de la recherche en sciences sociales*, vol. IV, n° 20-21, mars-avril 1978, s. 3-82; Pierre Bourdieu, *La noblesse d'État*, 1989, särsk. fjärde delens första kapitel, s. 373ff, samt appendixen s. 487-510.

¹⁶ Pierre Bourdieu & Monique de Saint Martin, "La sainte famille. L'épiscopat français dans le champ du pouvoir", *Actes de la recherche en sciences sociales*, vol. VIII, n° 44-45, novembre 1982, s. 2-53.

¹⁷ Pierre Bourdieu, *Homo academicus*, Minuit, Paris 1984.

¹⁸ *Actes de la recherche en sciences sociales*, n° 36/37 och n° 38, 1981, n° 71/72 och n° 73, 1988.

¹⁹ *Actes de la recherche en sciences sociales*, n° 64, 1986, n° 76/77 och n° 78 1989.

²⁰ *Actes de la recherche en sciences sociales*, n° 79 och n° 80, 1989.

²¹ Jean-Louis Fabiani, *Les philosophes de la république*, Minuit, Paris 1988; Louis Pinto, *Les philosophes entre lycée et l'avant-garde. Les métamorphoses de la philosophie dans la France d'aujourd'hui*, L'Harmattan, Paris 1987.

²² Se t.ex. Alain Viala, *Naissance de l'écrivain : sociologie de la littérature à l'âge classique*. Minuit, Paris 1985, en studie av de institutionella och sociala villkoren för uppkomsten av embryot till ett litterärt fält i början av 1600-talet; samt Christophe Charle, "Champ littéraire et champ du pouvoir : les écrivains et l'affaire Dreyfus", *Annales ESC*, 2, mars-avril 1977, s. 240-264 och Christophe Charle, *Naissance des « intellectuels » 1880—1900*, Minuit, Paris 1990, som var studier av hur ett nytt slag av litterärt eller intellektuellt fält (liksom själva kategorin "intellektuell" i modern mening) skapades i Frankrike vid sekelskiftet i samband med Dreyfus-affären.

²³ Louis Pinto, *L'intelligence en action : Le Nouvel Observateur*, A.-M. Métaillé, Paris 1984; Anna Boschetti, *Sartre et "Les Temps modernes". Une entreprise intellectuelle*, Minuit, Paris 1985, och Niilo Kauppi, *Tel Quel: la constitution sociale d'une avantgarde*, Societas Scientiarum Fennica, Helsingfors 1991, är tre monografier som behandlar tidskrifterna *Le nouvel observateur*, *Les temps modernes* resp. *Tel Quel*.

²⁴ Pierre Bourdieu & Yvette Delsaut, "Le couturier et sa griffe. Contribution à une théorie de la magie", *Actes de la recherche en sciences sociales*, vol. I, n° 1, janvier 1975, s. 7-36.

²⁵ Det förefaller fruktbart att, som Birgitta Holm, skilja mellan kottier, som förenas av nära personliga relationer, och nätverk som kan vara mer förgrenade.

Dock tror jag inte att studier av nätverk kan ersätta studier av fält. När exempelvis Niklas Stenlås²⁶ i sin avhandling om den ekonomiska eliten under 1940-talet granskar de ledande svenska industrimännens och bankmännens nätverk, genomför han en analys av en krets som ur Bourdieus perspektiv representerar den dominerande polen inom det ekonomiska maktfältet, en pol som definieras av relationerna till andra delar av samma fält. Därför skulle sannolikt en analys av hela det ekonomiska maktfältet ge en något annan bild än den som Stenlås presenterar. Detta inte sagt för att förringa värdet av Stenlås avhandling. Jag vill bara ha sagt, att man inte kan addera analyser av nätverk för att åstadkomma en bild av fältet. En annan skillnad mellan å ena sidan det slag av nätverksanalys (inspirerad främst av Walter W. Powell) som Stenlås tillämpar och å andra sidan fältanalyser à la Bourdieu, är att nätverksanalysen tar sin utgångspunkt i interaktionen mellan personerna, medan fältanalyser innebär konstruktion av ett system av relationer mellan de *positioner* som personer (eller grupper eller institutioner) kan besätta.²⁷

Läsningen av Stenlås avhandling ger anledning till frågan, om det slags täta nätverk som uppmärksammats i forskningen om kvinnors villkor har sina motsvarigheter inom

²⁶ Niklas Stenlås, *Den inre kretsen. Den svenska ekonomiska elitens inflytande över partipolitik och opinionsbildning 1940-1949*, Arkiv, Lund 1998.

²⁷ Här en något tungfotad (klippt ur en annan framställning) teoriehistorisk kommentar för att visa att fältbegreppet växte fram som ett försök att komma förbi det slag av studier som fokuserar relationer mellan personer. Fältbegreppet tycks ha tagit fastare form när Bourdieu upptäckte möjligheten att transponera Webers katalog (se särsk. kapitlet om "Typen religiöser Vergemeinschaftung" i *Wirtschaft und Gesellschaft*) över religiösa agenter - präst, profet, magiker - till ett annat område, konstens och litteraturens. När Bourdieu började utveckla fältbegreppet startade han i den "interaktionistiska" ånden, och resonerade om relationer mellan agenter (till skillnad från sitt senare intresse för relationer mellan de positioner som agenterna intager). I den första skissen om fältbegreppet ("Champ intellectuel et projet créateur", *Les temps modernes*, vol. XXII, n° 246, novembre 1966, s. 865-906), berörde Bourdieu mycket kort relationerna mellan Webers religiösa typer präst, profet, magiker (s. 893-895), och ställde beträffande sitt eget undersökningsobjekt, det intellektuella fältet, motsvarande frågor om hur förläggaren förhåller sig till författaren, förläggaren till kritikern, författaren till kritikern, författarna till varandra (s. 885). När han fem år senare återvände till ämnet, antydde han att detta "interaktionistiska" tillvägagångssätt var ett första steg i brytningen med Webers modell. I stället för att på weberskt manér tillskriva "typerna" präst, profet och magiker vissa egenskaper, bör man fråga efter hur de förhåller sig till varandra: hur förhåller sig prästerna till profeterna, magikerna och lekmännen, hur förhåller sig magikerna till prästerna, profeterna och lekmännen, etc? Denna första, "interaktionistiska" omtolkning av Webers schema följdes av en "relationistisk" brytning, där Bourdieu utforskade möjligheten att konstruera ett system av objektiva relationer mellan de positioner som intages av agenterna. Detta steg representeras framför allt av två uppsatser om det religiösa fältet, båda publicerade 1971. Den ena uppsatsen, "Une interprétation de la théorie de la religion selon Max Weber", *Archives européennes de sociologie*, vol. XII, n° 1, 1971, s. 3-21, redovisade Bourdieus nyss nämnda omtolkning av Webers religionssociologi. Den andra, "Genèse et structure du champ religieux", *Revue française de sociologie*, vol. XII, n° 3, juillet-septembre 1971, s. 295-334, var en bredare tesartad diskussion av principerna för undersökningar av det religiösa fältets genes och struktur; Bourdieu vred och vände på arvet från den klassiska religionssociologin — Weber, durkheimianerna, marxismen — och gav förslag till hur man kunde gå vidare. Kort sagt skisserade Bourdieu i dessa två texter möjligheten att konstruera ett religiöst fält, ett system av relationer mellan positioner, som så att säga ligger utbrett innan den enskilde agenten träder in på det: att en prästman förhåller sig på ett bestämt sätt till andra prästmän eller till "profeterna" och "magikerna" kan inte ges en tillfredsställande sociologisk förklaring om man håller sig på interaktionens nivå. Det religiösa fältets interna struktur (dominerande och dominerade positioner, auktoritetshierarkier etc), dess placering i förhållande till "maktens fält" och förbindelserna med olika kategorier av lekmän som emottager det religiösa budskapet — allt sådant konstituerar ett slags historiskt föränderligt osynligt rum inom vilket agenterna har att verka och som styr och begränsar deras interaktion med varandra och avgör vilka strategier som är tillgängliga för dem. För att komma åt det religiösa fältets egenart utnyttjade Bourdieu sitt kapitalbegrepp. Individerna (prästmän etc) och institutioner (kyrkor, samfund etc) är utrustade med "religiöst kapital", dvs. anseende, erkännande, auktorisation att predika och undervisa etc. Inom det religiösa fältet gäller striden sådant som monopolet över den legitima rätten att utöva religiös makt över lekmännen och att utdela nådegåvorna, och den grundläggande motsättning som organiserar fältet är den som ställer kyrkan och dess prästerskap mot sekterna och profeterna. I dessa strider använder individerna eller institutionerna sina (högst ojämnt fördelade) innehav av religiöst kapital, och dessa kapitalinnehav är i sin tur avhängiga av de positioner de intager inom det religiösa fältet.

mansdominerade fält men där nästan aldrig görs till föremål för forskning. När man lägger Stenlås avhandling vid sidan av, låt säga, SNS egen nyutkomna officiella historieskrivning²⁸, är kontrasten slående. Stenlås framhäver de personliga banden näringslivsmännen emellan, den tillit de skänker varandra, samvaron på Operakällaren eller Kungliga Automobilklubben, umgänget i hemmen eller lantvillorna med middagar och jaktpartier, den respektfulla uppmärksamhet de visar varandras hustrur. Upplýsningar om sådant gör det begripligt hur denna social sfär fungerar och håller ihop, men är frånvarande i SNS historik.

Andra slags nätverk kan vara av betydelse för dem som inte bereds tillträde till fälten eller som där tilldelas underordnade positioner. Om fälten inte tillåter kamp på lika villkor, utan stämplar somliga deltagare (kvinnor, sådana av utländsk härkomst, aspiranter från provinsen eller från underklassen eller från fel skolor eller på annat sätt illa rustade) som ovärdiga, kanske nätverken kan utvecklas till "skuggfält" där hierarkierna är helt annorlunda. Det skulle i så fall vara en tänkbar förklaring till att så många bland kvinnorna i vår studie gör sina insatser inom en rad olika fält i stället för att ge sig in i ett enda fält och följa de regler som där gäller. I så fall finns skäl att pröva hypotesen att de gör likartade insatser inom skilda fält, eftersom det som skänker sammanhang åt deras strategier kanske varken är de etablerade fältens mekanismer eller deras personliga egenskaper, utan snarare den värld där de formar sina gemensamma projekt.

En sista svårbesvarad metodfråga är hur långt sociologins verktyg räcker för att förstå enkönade nätverk och deras relationer till omvärlden. Kort sagt: sociologi i Bourdieus anda gör anspråk på att säga något väsentligt om dominansförhållanden. Verktygen är egentligen desamma i studierna av hur överklassen dominerar de undre klasserna, metropolerna provinsen, erkända författare obemärkta författare — eller män kvinnor. Frågan är: behövs andra verktyg för att förstå det särskilda slags dominans som grundas på genusrelationer? Bourdieu svarar nej. Även om relationen mellan könen är av fundamental betydelse låter den sig ändå analyseras som vilken annan maktrelation som helst.²⁹ Låt mig avslutningsvis citera Birgitta Holms avvikande uppfattning:

"Kön uppfattas [av Bourdieu] som en del av det sociala fältet, en rörlig konstruktion med en närmast oändlig förmåga till variation ifråga om innebörd och värde. Det som resulterar ur en sådan uppfattning är en envägsmodell: det sociala fältet är den genererande och strukturerande kraften. Möjligheten för kön att rymma en delvis egen dynamik blir svår att tänka sig. Modellen utesluter m a o en dialektik: att kön utifrån en viss egendynamik kan ha avgörande inverkan på det sociala fältet."³⁰

²⁸ Kerstin Ullenhag, *I takt med tiden. SNS åren 1948-1998*, SNS Förlag, Stockholm 1998.

²⁹ Se särsk. Pierre Bourdieu, "La domination masculine", *Actes de la recherche en sciences sociales*, vol. XVI, n° 84, septembre 1990, s. 2-31; utvidgad bokversion med samma rubrik på förlaget Seuil, Paris 1998.

³⁰ Birgitta Holm, "Kotterier och kön. Försök till teoretisk modell", s. 35-42 i *Kotterier och kön. Rapport 4*, Uppsala 1996.